

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

IMETS DÉNES CSÍKI GYŰJTÉSE

Imets Dénes (1929–2011) zenetanár, népzenekutató, drámaíró, középiskolai tanulmányait Csíkszeredában végezte. Szászrégenben szerzett tanítói oklevelet (1954), később a kolozsvári Gheorghe Dima Zenekonzervatóriumban (mai nevén Gheorghe Dima Zeneakadémia) kapott zenetanári képzést (1964). 1949-től a Csíki-medencében Újtusnádon, Csíkszentmártonban és Csíkszentimrén gyakorolta tanítói hivatását, aztán rajoni főkönyvtáros volt Csíkszeredában, végül zenetanárként dolgozott a csíkszeredai Matematika-Fizika Líceumban (ma Márton Áron Gimnázium), és a 12-es Általános Iskolában (a mai Nagy Imre Általános Iskola elődje).

Népzeneét főleg az 1960-as évek végétől 1972-ig gyűjtött, ezen belül a legtöbbet 1968 és 1970 között. Az anyagot a későbbi években még néhány adattal egészítette ki. Népzenei gyűjteményéből részleteket közölt a Hargita napilap. Gyűjtéseit felhasználva szöveggönyveket, drámákat írt, színpadi zenés-verses összeállításokat készített.¹

Gyűjtőmunkáját tudatosan, módszeresen végezte. „Munkám vezérfonala a Bartók és Kodály által 1923-ban közreadott *Erdélyi Magyar Népdalok* (EMN) című gyűjteményes kiadvány, illetve az abban az utókor számára megfogalmazott kérdés: Mit hagytak meg a század viharos évtizedei, a gyors társadalmi változások, a háborúk, a nemzet feldarabolásának következményei, a nemzedékek korai elszakadása a népi kultúrát létrehozó, tápláló, alakító népi életformából?” – írja az *Egy kicsi madárka. Csíki népdalgyűjtés* című kéziratának bevezetőjében², majd hozzáteszi: „Mi maradt az *Erdélyi Magyar Népdalokban* felvillantott gazdag népzenei anyagból? (A hetvenes évek végén egy nagyra becsült fiatal növendékem kérésemre leírta az általa ismert énekek, dalok címeit. A lejegyzés kétszáz dal, ének kezdősorát tartalmazta, amelyek között a magyar népdalkincs régi rétegéhez tartozó dal csak annyi volt, amennyit az iskolában megtanítottak. Ez önmagáért beszél.)”

Jól ismerte a nagy elődök csíki gyűjtéseit, valamint az ezekből publikált dallamokat. „Csíkban megtalálták mindazt, amit előzetes legjobb elgondolásuk szerint kerestek: kimeríthetetlen zenei hagyományokra bukkantak, s ennek ők elsősorban a legmélyebb rétegeit kutatták.” – írja *Bartók és Kodály nyomában Csíkban* című tanulmányában.³ Ebben kifejti nem titkolt szándékát, mely nyomán gyűjtőútra indult néhány évvel korábban. A tanulmány elején felsorol 25 népdalt, amelyekről ezt írja: „Népdalgyűjteményeink legszebb darabjai. Ezek mindegyike a féltve őrzött és aggódva mentett régi réteghez tartoznak, és ma is elsősorban hasonlók iránt érdeklődik a népzenekutató, ha alkalma van a helyszínen dolgozni.”⁴ Saját

1 IMETS 1972b, IMETS 1973, *Veszedelem* (történelmi dráma, 1979 decemberében mutatta be a Csíkszeredai Népszínház), *Menasági lakodalom, Lakodalmas*, IMETS 1998 (1998. március 15-én mutatta be Csíkszeredában egy amatőr színjátszó csoport).

2 IMETS é. n., 4. o.

3 IMETS 1972a, 105. o.

4 IMETS 1972a, 106. o.

népzenei tapasztalatait hasonlítja össze a század eleji gyűjtésekkel. „Bartók, Kodály jegyzékével a kezünkben ma gyakran járunk eredménytelenül. Sok helyen már csak emlékeznek rá, hogy volt ilyen nóta, de már nem tudják elénekelni.”⁵ Fent említett tanulmányában részletes összehasonlító elemzésekkel mutatja be a hagyomány kopását, romlását.

Az adatközlőket alaposan kikérdezte. Kodály útmutatásait megszívélve nemcsak népzeneét gyűjtött, hanem a dallamokra, szokásokra, hangszerekre, a népzene életére, az adatközlőkre vonatkozó részletes információkat is. „Bartók és Kodály az ősi hagyományú zenei anyanyelvet kereste és találta meg. Akkori szempontjai és lehetőségei szerint a maximumot teljesítették, mert általuk ismertük meg zenei anyanyelvünk szókincsét, grammatikáját. Amint azt tapasztalataink mutatják, még e tekintetben is maradt kiegészíteni való. Pl. hangszeres zenével alig volt alkalmuk foglalkozni. A dalkultúra vonatkozásában is gyarapodtak feladataink. Idézzük Kodályt: »... vizsgálunk kell, mi a szerepe, jelentősége egyes daloknak, daltípusoknak a nép mindennapi életében. Más szóval nemcsak a dalokat kell ismernünk, hanem tudnunk kell, hogyan, mire használja őket a nép! Ebbeli ismereteink még igen hézagosak; a legközelebbi idők népdalkutatásának ez lesz egyik legfőbb gondja« ... Mi ma nemcsak zenei anyanyelvet keresünk, hanem a népet keressük a zenében: mindazt, ami a zenei élettel összefügg, azt a módot, ahogy a népzene a nép életébe beleépül.”⁶

A gyűjtések alkalmával minden adatot hangszalagra rögzített. Az eredeti adathordozók és ezek digitalizált változatai a budapesti Hagyományok Házában találhatóak, és több mint 100 óra anyagot tesznek ki. „Ha a nyelv hasonlatánál maradunk, az sem csupán szókincsből és grammatikából áll, hangképzés, hangsúly, hanghordozás, tempó is lényeges tartozéka. Ezeket a tartozékokat alaposabban megfigyelni nekünk kell a mai technikai felszereléssel (a fonográfnál sokkal tökéletesebb magnetofonnal, fényképezőgéppel, s ha lehet filmfelvevő géppel is).”⁷

Tudatosan kutatott azokon a vidékeken, melyeken Bartók, Kodály és tanítványaik gyűjtöttek a múlt század elején az egykori Csík vármegyében. Kivételt képez a Gyergyói-médenca. „...nem véletlen, hogy Kodály első nagyobb felvidéki gyűjtő útja után, Bartók igazi gyűjtő útja elsősorban a csíki székelység közé vezetett (1907). A gyűjtő út akkor megítélhető eredményességét igazolja, hogy 1910-ben és 1912-ben Kodály is eljött erre a területre (holott kezdettől fogva megosztották egymás között a nyelvterületet; Kodály elsősorban északi részekben, Bartók keleten gyűjt.”⁸ Imets Dénes gyűjtőterülete a Kászoni-medencétől Alcsík, az Úz völgye és Középcsik településein keresztül egészen Felcsíkiig, valamint a Gyimesek völgyéig terjed. Újtusnádi születésű lévén érthető, hogy az alcsíki falvakban rögzíti hangszalagra a legtöbb adatot. Ezen belül egyik kedvenc települése Ménaság. Az itteni gyűjtésekből jelenteti meg *Repülj madár, repülj... Menasági népdalok és népballadák* című gyűjteményes kötetét, mely 95 népdalt és balladát tartalmaz.⁹ Az **1. hangzó példát**¹⁰ Ferencz István 66 éves csíkménasági adatközlő éneklé¹¹ (a gyűjtés pontos időpontját nem sikerült kideríteni; valószínűleg 1968).

5 IMETS 1972a, 107. o.

6 IMETS 1972a, 115. o.

7 IMETS 1972a, 115. o.

8 IMETS 1972a, 105. o.

9 IMETS 1970.

10 A dallam jelzete a Hagyományok Háza archívumában: ID_Mg_004_fehér1/3.

11 Ld. IMETS 1970, 16. o.

A Kászoni-medencéből is sok adatot találunk Imets Dénes hagyatékában. Egyrészt a gyűjtés idején még aránylag meglévő archaikus állapotok, másrészt Kodály 1912-es kászoni gyűjtése ösztönözhetette, hogy bizonyos szempontból ezt a vidéket is előnyben részesítse. A 2. hangzó példa¹² a hangszalagon hallható bemondás szerint Nagykászonból származik (bár ilyen helységnév közigazgatásilag nem létezik). Énekelte Bara Mária 36 éves adatközlő 1969-ben.

A gyűjtőterület további vidékeiről még két dallamot válogattam: egyiket Felcsíkról, másikat Gyimesből. A 3. hangzó példát,¹³ a vén leány siratóját, a csikjenőfalvi özv. Gábor Áronné (60 éves) énekelte 1968-ban. A 4. hangzó példában¹⁴ pedig kosteleki hangszeres zenét hallunk. Almási Demeter 48 éves hegedűs és Vaszi István 47 éves gardonos muzsikáltak 1970-ben. A darab Sárosi Bálint bemondása szerint (akivel Imets együtt gyűjtött) „Induló, amit a leányos háztól eljövet a legényes ház felé menet játszanak”, tehát a lakodalmi szokásrendhez tartozó alkalomhoz kötött hangszeres darab.

Imets Dénes gyűjteményében minden népzenei műfajt megtalálunk: gyermekdalokat, alkalomhoz kötött dalokat (ezen belül a jeles napok és az emberi élet fordulóihoz kötődő dal-alamokat), tulajdonképpeni népdalokat és hangszeres darabokat. A jeles napok szokásaihoz fűződő dalok közül a ménasági *Zsidó vecsernyét* választottam, melyet húshagyókedden éjjel után szoktak énekelni, ahogyan Szenyes István 65 éves adatközlő meséli az 5. hangzó példában.¹⁵ A felvétel 1968-ban készült. Az emberi élet fordulóihoz kötődő dallam a már említett kosteleki lakodalmi induló (4. hangzó példa).

A gyűjtésben – magától értetődően – az alkalomhoz nem kötött, tulajdonképpeni népdalok vannak túlnyomó többségben. Szövegük alapján két nagy csoportra oszlanak: az epikus szövegű balladákra és a lírai szövegű dalokra (utóbbi csoportba tartozik a fennebb említett 1. és 2. hangzó példa). A 6. hangzó példa¹⁶ egy ballada, melyet a csíkbánkfalvi Nyisztor Ferenc 67 éves adatközlő énekel 1971-ben.

A hangszeres darabok műfajának szemléltetésére a csíkszentdomokosi Duduj Lajost (58 éves) és zenekarát választottam egy 1970-es felvételtől, ahol „ceprest” muzsikálnak (7. hangzó példa¹⁷). A további példákban is hangszeres zenét válogattam (a négy közül háromban énekelnek is), annak szemléltetésére, hogy Imets Dénes nemcsak a hagyományos mulatságok zenészeit szólaltatta meg, hanem minden alkalmat kihasználta, ha bármilyen hangszeren tudott játszani valaki. A 8. hangzó példát¹⁸ a csatószegei 66 éves Gábor Antal cimbalmos előadásában halljuk. A felvétel 1970-ben készült. A 9. hangzó példa¹⁹ citeramuzsika, melyet Ferenc Gyula 56 éves ménasági adatközlő játszik. A gyűjtés időpontja valószínűleg 1968. A 10. hangzó példát²⁰ Vitális Ignác (80 éves) csíkszentimrei adatközlő adja elő furulyán és énekelve. A felvétel 1969-ben készült. Végül a 11. hangzó példában²¹ Farkas Márton 41 éves pásztor szájharmonikán játszik Csikjenőfalván, 1970-ben.

12 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_012_piros1/19.

13 Jelzet a HH archívumában: ID_Kz_007b/5

14 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_028_zöld1/210-211.

15 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_016_zöld1/14-15.

16 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_021_a1/21.

17 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_019_piros1/84.

18 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_004_piros2/21.

19 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_004_fehér1/6-7.

20 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_025_piros2/13-14.

21 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_028_zöld2/202.

A népzeneiekén túl, a hagyományos szokások egyéb műfajait is hangszalagra rögzítette a gyűjtő. Ilyenek például a lakodalmi rigmusok, az újévi *aprószentekelés*, verses névnapköszöntők, csujjogatások stb. Ezek közül egy névnapit verset válogattam Csiszér Ignác 35 éves kászonalitzi adatközlőtől, 1970-ből (12. hangzó példa²²).

A csíki gyűjtésből levonható következtetéseket maga Imets Dénes fogalmazta meg, egyrészt az 1972-ben megjelent tanulmányában, másrészt a kéziratban maradt népdalkötetnek előszavában.²³ Alább ezekből idézek.

„A század első évtizedeiben e vidéken gyűjtött dalok közül sok kiveszett a köztudatból. Ezeket már nem ismeri senki. A még élő, megmaradt dallamok nagy részéből kikopott a gazdag díszítés, leegyszerűsödtek. ... És fogyatkoznak az alkalomhoz kötött dalok: a téli napforduló és újévi köszöntők énekeit már csak néhány cigány asszony ismeri és énekeli. A névnapit köszöntők csak a rigmusra terjednek ki, egy-egy nótához csatolva. A karácsony (téli napforduló) énekes köszöntői egy-egy karácsonyi-templomi ének eléneklése rigmusokkal fűszerezve. A halotti siratók kihaltak – csak Gyimesközéplekon, Antalokpatakán hallottam az elhunyt férj elsiratását. A lakodalmak múltba nyúló szokása is elveszőben van – a násznagykalács készítése, szertartásos cipelése csak Menaságon és Csíkszentdomokoson él.”²⁴

„Az utolsó évtizedek alatt végbement fejlődés felszámolta a népdal születésének, fejlődésének és terjedésének több fontos tényezőjét: a fonót, a kalákák közös vacsorával, nótaszóval befejeződő estéit, a tollfosztókat, a játszókerti délutánokat. Még él a komatisztelet, a lakodalom és a katonakísérő. A szertartásszerű rend mind kevesebb. ... Él emléke a menyasszonytáncnak, az örömanyatáncnak. A felhangzó énekanyag nagyon változatos: új réteghez tartozó dalok, nóták, különféle műdalok és táncdalok. Az arány vidékenként változik. Menaságon és Karcfalván egy lakodalmában háromnegyed részben népdalokat hallottunk, 1969 őszén Tusnádfaluban csak nótákat és műdalokat énekelt a vendégsereg. Csíkszeredában viszont egy értelmiségiekből álló asztalkosorú csak népdalokat énekelt és kért a zenésztől.

Kisebbségi mértékben érezhető a romlás Csík keleti részén elterülő Gyimesen, és a hozzá tartozó patakokban. Az itt élő népdalokból, az énekesek előadási stílusából, néhány ének funkciók igényű szerepéből, a siratókból, a hangszeres anyagból következtethetünk a százszázötven évvel előbbi, Csíkban is otthonos énekkultúrára.”²⁵

„Mi történt az elmúlt évszázad utolsó évtizedeiben és az ezredforduló utáni években a népdalaink szempontjából? Egyrészt elhalt az a korosztály, amely az 1960-as, 70-es években még éltette, magnószalagra énekelte régi dalainkat. Dalismeretéből csak a rögzített énekanyag maradt fenn. Másrészt felgyorsult a modern életvitel megszüretlen zenei kultúrájának minden irányból érkező hatása: különböző divatok érkeznek, kivirágognak, megtelepednek. Tényként állíthatjuk, hogy az itt közölt dallamkincs nagy része már nem található meg az élők ajkán.”²⁶

Ez utóbbi gondolatot, az ezredforduló éveiben készült saját felcsíki gyűjtésem alapján, kicsit árnyalnám, kiegészíteném. Igaz, hogy az akkori 50-60 (a mai 65-75) évesek korosztá-

22 Jelzet a HH archívumában: ID_Mg_009_sarga1/31.

23 Bár az irodalomjegyzékben év nélkül jelenik meg a kézirat, tudomásom van róla, hogy az előszót hozzávetőleg 2011 elején írta a szerző.

24 IMETS é. n., 4. o.

25 IMETS 1972a, 114. és 115. o.

26 IMETS é. n., 5. o.

lyának sok dallam már csak a passzív repertoárjában van meg, de még ma is sokat elő lehet közülük csalogatni. Főleg, ha többen vannak jelen, s segítik egymást a visszaemlékezésben. Ez elsősorban a régi stílusú dallamok esetén szükséges. Imets Dénes kéziratából, az első száz dal (a régi stílusúak) közül kiírtam azokat, melyeket én magam nem találtam meg Felcsíkon. Negyvenhat ilyen dallamot sikerült összeírni. Ez azt jelenti, hogy a kéziratban lévő régi réteghez tartozó dalok nagyobb részét még ma is hallhatjuk, főleg, ha itt-ott olyan – időskökből (is) álló – hagyományörző csoportok tevékenykednek, melyek vezetői tudatosan „kibányásszák” a régi dalokat emlékezetükből. Felcsíkon az utóbbi évtizedekben több faluban is alakultak ilyen csoportok. Az új stílusú dalok körében ennél sokkal jobb a helyzet. Igaz, hogy a régi szokásvilág, a népdaléneklés alkalmi nagyrészt felbomlottak, és átalakult a népdalok életének szinte minden hagyományos rendje. Azonban sok falu közössége ma már többnyire tudatosan törekszik a saját hagyományaiból megmaradt értékek továbbéltesére, sőt, továbbhagyományozására.

Ezekben a törekvésekben nagyot segíthet Imets Dénes csíki gyűjtése. Olyan népzenei, néprajzi térkép, mely betekintést nyújt az itteni falusi ember szokásvilágába, ünnepi és mindennapi életébe. A csíki székelység népzenei monográfiájának tekintem. Szellemi értéke felbecsülhetetlen.

Befejezésképpen az említett gyűjteményről, annak történetéről szeretnék néhány szót ejteni. A 2000-es évek első felében Imets Dénesnek egy másik kéziratot volt alkalmam tanulmányozni (*Szivárvány havasán. Népdalok*), melyről kiderült, hogy több évtizede a fiókban hever, mert a kommunista rendszerben nem engedték megjelentetni. Buzdításomra, hogy újra kéne próbálkozni a kötet kiadásával, nem reagált. Jó pár évvel később, 2010-ben keresett meg újra, mondván, hogy meggondolta magát, és mégis szeretné kiadni a gyűjtését. Ebből a törekvésből született meg a kézirat, melynek gondozásával engem bízott meg.²⁷ Ez az elsősorban a népzenei gerincét képező tulajdonképpen (nem alkalomhoz kötött) népdalok gyűjteménye 278 dallamot tartalmaz, melyből száz a régi réteghez tartozik, a többi új stílusú. 2011-ben a csíkszeredai Gutenberg kiadó megpályázta a kézirat kiadását, ám a pályázat nem nyert. A kézirat újra a fiókba került, azóta is kiadatlan.

27 IMETS é. n.

1. kép: Imets Dénes gyűjtés közben

2. kép: Bors Júlia tanítónő, a csíkménasági folklórrevival mozgalom egykori szervezője

3. kép (Azonosítatlan. Imets Dénes hagyatékából)

4. kép (Azonosítatlan. Imets Dénes hagyatékából)

5. kép (Azonosítatlan. Imets Dénes hagyatékából)

6. kép (Azonosítatlan. Imets Dénes hagyatékából)

7. kép (Azonosítatlan. Imets Dénes hagyatékából)

8. kép (Azonosítatlan. Imets Dénes hagyatékából)

Felhasznált irodalom

IMETS DÉNES

- 1972 Bartók és Kodály nyomában Csíkban, In: szerk. V. ANDRÁS JÁNOS *Árkos - 1971: A Művelődés baráti körének zenei találkozója*, Sepsiszentgyörgy, A Kovászna Megyei Népi Alkotások és a Művészeti Tömegmozgalom Irányító Központja, 105–117.
- 1972 Csíki fonó, In: *Művelődés*, XXV. évf., 1972/1, Műsormelléklet, 34. sz., 24–29.
- (é. n.) *Egy kicsi madárka. Csíki népdalgyűjtés*, kézirat.
- 1998 Gál Sándor éjszakái (Történelmi játék 9 pillanatban), In: *Székelyföld*, 2. évf., 1998. március, 24–49.
- 1973 Kádár Kata, In: *Napsugár*, XVII. évf., 201. sz., 1973/9, 2-7.
- 1970 *Repülj madár, repülj... Menasági népdalok és népballadák*, Népi Alkotások Háza, Csíkszereda.

The Csík Collection of Dénes Imets

This study presents the works of Dénes Imets (1929-2011), music teacher, folk music collector and playwright. His folk-music collecting activity took place between 1962 and 1972 in Csík. In his 1972 study he talks about his collecting activity of the previous decade. He recorded his collections. These contain more than 100 hours of musical material. Except for one volume, his entire collection remains unpublished, because under the communist system it was not allowed to be published. He called upon me in 2010 with the intention of publishing his collected material. He, entrusting his manuscript to my care. This contains 278 tunes (One little bird, Csíki folk-song collection) – (Egy kicsi madárka. Csíki népdalgyűjtés) , and unfortunately remains in a manuscript.